

WACHTEBEKE IN DE TIJD DER GROTE ONTGINNINGEN

door

JAN VAN BOCXSTAELE

Doe sprac Reynaert : 'So secht hem :
Weetstu waer Kriekeputte steet?'
Cuwaert sprac : 'Of ict weet ?
Ja ic, hoene sout wesen soe ?
Ne staet hi niet bi Hulsterloe
Up dien moer, in die wostine?'

Reinaert I vv. 2656-2661.

De vroege geschiedenis van Wachtebeke valt samen met die van oostelijk Zeeuws-Vlaanderen : de Vier Ambachten Boekhoute, Assenede, Axel, Hulst en de Heerlijkheid Saaftinge die in 1012 aan de graaf van Vlaanderen komen als eerste element in wat later Rijks-Vlaanderen zal heten. Tot 1559 valt dit gebied onder de geestelijke jurisdictie van het bisdom Utrecht. Tot op het einde van de achttiende eeuw maakt Wachtebeke deel uit van het Ambacht Assenede.

In 1964 worden de grenzen van Wachtebeke gevoelig gewijzigd naar aanleiding van de uitbreiding van Gent en van Zelzate die met het oog op de infrastructuur op de rechteroever van het kanaal Gent-Terneuzen en de industriële vestigingen in de kanaalzone verscheidene gemeenten geheel of gedeeltelijk annexeren. Wachtebeke verliest \pm 100 ha in het westen, maar wordt schadeloos gesteld met \pm 400 ha in wat nu het Provinciaal Domein Puyenbroek is, namelijk het deel ten zuiden van de Zwarte Gracht dat voorheen aan Mendonk toebehoorde¹.

Bekijken we het betrokken gebied eerst geografisch. Op een zandrug die van oost naar west loopt, vinden we de oude weg van Antwerpen naar Brugge. De Duitse schilder Albrecht Dürer volgt hem in april 1521 wanneer hij in het gezelschap van zijn landgenoot Hans Lieber en van de Vlaams-Waalse schilder Jan Provost deze laatste stad bezoekt : '... von dannen fuhren wir durch Kaltprunnen (Coudenborn, een gehucht van Moerbeke), ein schön dorff. Von dann durch das gross lang dorff Kahlb (Kalve, een wijk van Wachtebeke), von dannen gen Erfehlt (Ertvelde), do lag wir übernacht'².

De gronden ten noorden van deze zandrug maakten eens deel uit van het grote laagveen dat zich van het noorden van Frankrijk tot in Friesland uitstrekte. Hoe dit laagveen ontstond, is niet met zekerheid te achterhalen. We kunnen stellen dat een ondiepe zee langzamerhand herleid werd tot een ondiepe zeeboezem nadat parallel met de kustlijn maar op

(1) Belgisch Staatsblad, wet van 31-12-64, gepubliceerd op 23-1-65.

(2) LEITSCHUH, F., *Albrecht Dürers Tagebuch der Reise in die Niederlande*, Leipzig, 1884, p. 78, 171, 172.

een redelijke afstand ervandaan, zandplaten waren gevormd. In het bijna stilstaand water, met dan nog dikwijls laag zoutgehalte, kwam een krachtige plantengroei tot ontwikkeling. De afgestorven plantendelen gingen tot veen over omdat het rottingsproces ophield, wanneer de in het water aanwezige zuurstof verbruikt was³. Waarschijnlijk rond 400 krijgt de zee door allerlei oorzaken opnieuw toegang tot de betrokken gebieden en wordt heel wat veen weggeschuurd. Vanaf de achtste eeuw trekt de zee zich opnieuw terug.

Wat dan aan veengebieden rest, is voor ons onderzoek van belang en dan meer in het bijzonder de strook tussen Ertvelde en Boudelo, waarvan de graaf van Vlaanderen, zoals van alle woeste gronden in zijn territorium, de eerste eigenaar is. Vanaf de twaalfde eeuw worden ze namelijk ontgonnen. De bevolkingstoename en de daarmee gepaard gaande grotere behoeften aan brandstof en zout zijn hieraan wellicht niet vreemd. De graaf schenkt hele gebieden weg of verkoopt ze tegen bijzonder gunstige voorwaarden als de ontvanger of koper de grond exploiteert. Filips van de Elzas, Boudewijn IX van Constantinopel en zijn dochters Johanna en Margareta spelen hierbij een belangrijke rol, terwijl de nieuwe kloosterorden, Premonstratenzers en Cisterciënzers, duidelijk bevoordeeld worden. De regel van Cîteaux houdt trouwens aan zijn volgelingen voor de onbebouwde en onbewoonde eenzaamheid op te zoeken.

Een aantal termen zullen in de documenten steeds weer voorkomen. Daar is vooreerst „moer”. In het Middelnederlands betekent het woord zowel de veengrond die nog moet ontgonnen worden als de veenaarde die als brandstof zal gebruikt worden of waaruit zout zal gestookt worden. Uit de Keure der Vier Ambachten, door gravin Johanna en Thomas van Savoie gegeven in 1242 en volgens Warnkönig de uitvoerigste en merkwaardigste van alle Vlaamse wetten uit de dertiende eeuw⁴, blijkt dat wie veen steekt om er zout uit te bereiden, aan de graaf een eenmalige belasting van drie lasten (zout?) per gemet verschuldigd is: „quicumque de terra sua effodit zel, unde sal coquitur, debet comiti tres lodos de una mensura terrae semel et non amplius”⁵.

Een „moerlede” is één van de vele kanaaltjes voor vervoer van uitgestoken veen. Vooraleer echter vervoerd te worden, moeten de turven gedroogd worden. Volgens een charter van graaf Gwijde uit 1289 mag dat eventueel ook op de gronden van de buurman, mits een aangepaste schadevergoeding: „qu'ils puissent leur tourbes mettre li vas sour le muer d'autri parmi aussi damage rendant”⁶.

En dan zijn er „wastine”, „woestine” en „wostine”. „Woeste of onbebouwde grond” en „wildernis, met dicht struikgewas begroeid land, dorre

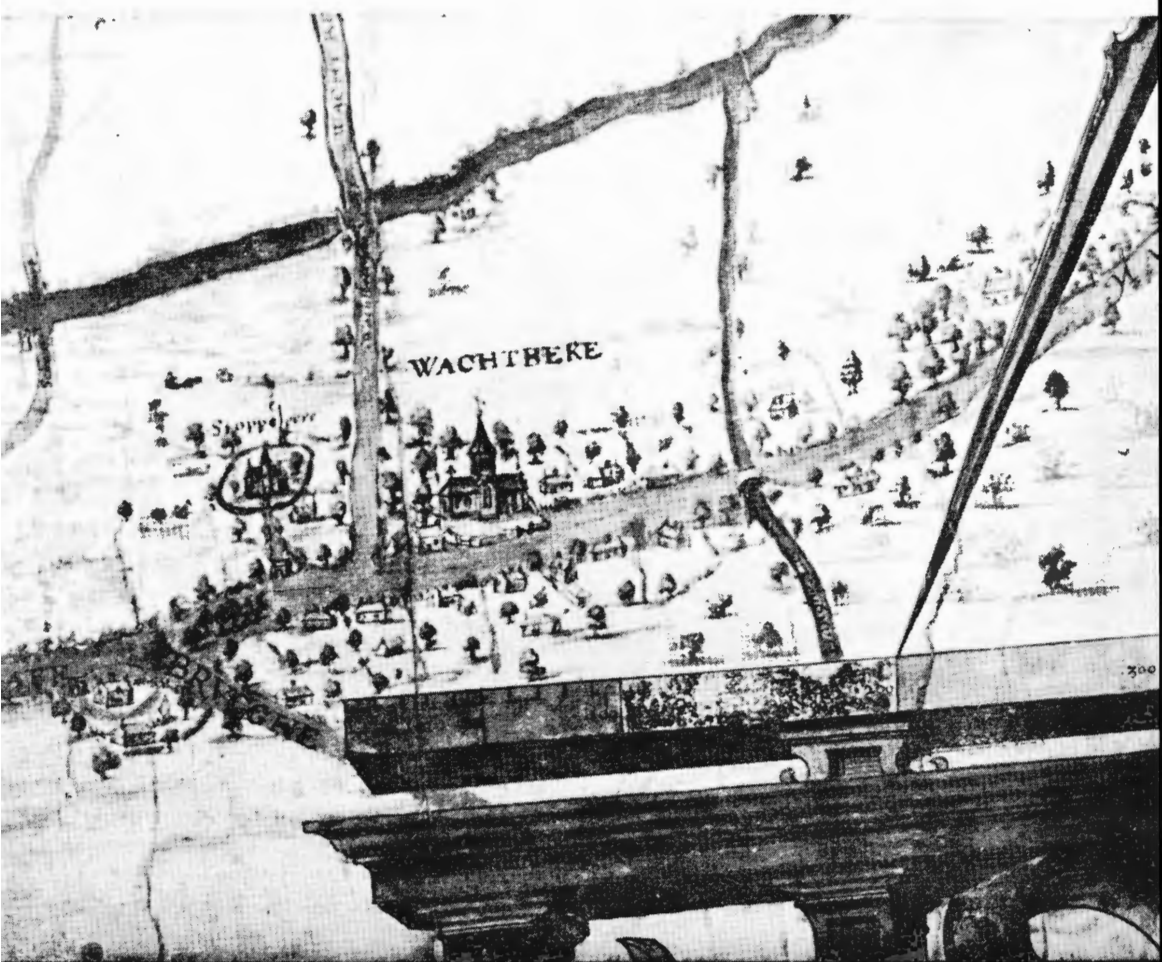
(3) BEEKMAN, A.A., *Het Dijk- en Waterschapsrecht in Nederland*, Den Haag, 1905-1907, 2 dln. in voc. laagveen; interessant bij dezelfde auteur ook de voc. darinkdelven.

(4) WARNKÖNIG, L.A., *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte bis zum Jahr 1305*, Tübingen, 1835-39, 3 dln. 2de deel p. 131.

(5) Idem, *ibidem*, p. 186-187.

(6) Idem, *ibidem*, p. 205.

Philipus de
gra comes land & vromand. omib; tam pntib; qui sunt ppetui. Qm no
habent hic manent curate. temp qpe pccant more fluent aque. sapiens est
ad manent vte curate. illa videlicet supra hiam. cui e participatio ei in idipso.
Promde notu fieri uolo qd do remediū anime mee & corpis. do rematiū nichilominus
omniū pgrator mee in utroq; sexu. deli ecclie scti Petri Gandelis in ppetua pos
sessione. de mor mee tuncat mltas me cast & willcor. ad usus hiam de a iu
leo hiam. Et ut donatio illa stabili & rata pteueret. uolui illa sigilli mei
audoritate confirmare. & subscipre hominū mee testimonio roborare. Signū Philippi
comes. S Petri frs ei. S Rogeri cabellani Gm. S Razonis de Gavera. S
Anchei camerari. S Sigeri de gant. S Sigeri notari. S Symonis de Amboe
a. S Vualti bifer. S Hermani dntin. S Vualti Namigi. S Gerardi blundi

Rijksarchief Gent — Kaarten en Plans, nr. 458 (fragment).

vlakke" zegt het woordenboek ⁷. Het is ook de weinig vruchtbare zandbodem die aan de oppervlakte komt, wanneer de veengrond is weggehaald ⁸.

Wanneer Reinaert koning Nobel naar de hond Cuwaert verwijst om precies te weten te komen waar Kriekeputte en de fameuze schat zich bevinden, is het antwoord: „Ne staet hi niet bi Hulsterloe up dien moer, in die wostine?" ⁹, waarin de twee sleutelwoorden netjes bij elkaar staan, al hebben we hier een opzettelijke juxtapositie van twee termen die elkaar uitsluiten. Waar een moer ligt, kan er geen wostine zijn en vice versa! ¹⁰

Enkele plaatselijke toponiemen herinneren vandaag nog direct aan deze situatie: de Moervaart die ook de gemeente Moerbeke aandoet; de Langelede die van de Belgisch-Nederlandse grens nabij de Oudeburgse sluis naar de Moervaart loopt en de wijk van dezelfde naam; het gehucht Rostijne, nu in de Gentse kanaalzone ¹¹.

Ten zuiden van bovenvermelde zandrug, tussen de reeds genoemde Moervaart ¹² en de Zuidlede, dus op het grondgebied van Wachtebeke en Moerbeke, strekken zich nu nog lage, drassige gronden uit. Pompstations weren er de wateroverlast. Het Middelnederlands noemt deze gronden „onlende": „in het algemeen slecht land, ongeschikt om vruchten voort te brengen en in het bijzonder moerasland".

Wanneer in 1452 Filips de Goede met de Gentenaars oorlog voert en Axel in brand heeft gestoken, zijn het precies deze moeilijk toegankelijke gronden die de bewegingen van het Bourgondische leger hinderen: „Entour ledit village de Wacquebecque, avoit grands marécages, et sy y passoit la rivière de Drome (= Dorme, Durme), et estoient lesdits marais de très mauvais fond... et fit on refaire aucuns passages, espérant que tout l'ost (= l'armée) du duc y passeroit; et de fait fut l'entreprise faite pour y passer, et y passèrent plusieurs, tant à pied comme à cheval: mais lesdits marais s'effondrèrent tellement, qu'il fallut cesser le passage; et qui pis fut, il convint de repasser ceux qui estoient allés outre lesdits marais... Sy furent ceux qui estoient passés, au repasser tellement mouillés et brouillés, que c'estoit grand pitié à les voir" ¹³.

Het is dan ook niet zonder reden dat het Provinciaal Domein Puyenbroek tot op heden aan verkaveling kon ontsnappen. Ook binnen Puyenbroek is de toponymie betekenisvol. Een stel dammen tegen mogelijke overstro-

(7) VERWIJS, E. en VERDAM, J., *Middelnederlandsch Woordenboek*, Den Haag, 1895-1928, 9 dln.

(8) VERHULST, A., *Het Landschap in Vlaanderen*, Antwerpen, 1964, p. 43.

(9) Naar HELLINGA, W.G., *Van den Vos Reynaerde*, deel I: teksten, Zwolle, 1952, vv. 2660-61.

(10) VERWIJS, E. en VERDAM, J., *o.c.*, in voc. moer.

(11) Rostijne = wostine ook bij DE REU, E., *Historisch-geografisch Onderzoek betreffende de Moergronden in de Vier Ambachten tijdens de 12de, 13de en 14de eeuw*. Jaarboek van de Oudheidkundige Kring der Vier Ambachten, Hulst, 1960-1961, noot 65.

(12) DE VOS, A., *De Middeleeuwse Loop van de Durme en haar Bijrivier de Poeke*, Gent, 1958.

VAN WERVEKE, A., *Etude sur le cours de l'Escaut et de la Lys-Durme au moyen-âge*, Bulletin de la Société Royale Belge de Géographie, Brussel 1892.

(13) KERVJN DE LETTENHOVE, *Oeuvres de Georges Chastellain*, Brussel, 1863-66, 8 dln., 2de deel, p. 326.

mingen heeft het gebied als het ware ingepolderd : tussen „de” Dam die van Wachtebeke naar Zaffelare loopt in het westen en de Lichtstraat/Santvoordtdam in het oosten liggen er verscheidene parallel aan elkaar ; één ervan is de Olendsdam of met de oorspronkelijke benaming Onlendedam!

In de tweede helft van de dertiende en in de loop van de veertiende eeuw komt er een einde aan de ontginningsactiviteit der grote abdijen. Opeenvolgende crisissen, hongersnood en epidemies, hebben de landbouweconomie volledig ontredderd¹⁴ ; de directe exploitatie wordt verlaten en vervangen door een systeem van pachtcontracten met beperkte looptijd¹⁵ ; er zijn de te grote grondaankopen met daaruit voortvloeiende schuldenlast, vooral vanwege de oudere Benediktijnerabdijen¹⁶ ; er is de schade aan de grond toegebracht door de ingrepen in het niveau, zodat reeds vroeg verbodsbepalingen tegen het moeren opduiken¹⁷.

Voor Wachtebeke zullen we nu achtereenvolgens de rol analyseren, gespeeld door de twee Gentse Benediktijnerabdijen, — Sint-Pieters en Sint-Baafs —, door de Premonstratenzers van Ninove, door de Cisterciënzers van Marquette bij Rijsel, door enkele in dit opzicht minder belangrijke religieuze instellingen en uiteindelijk door het Gentse Patriciaat¹⁸. Daarbij zullen we bij voorkeur steunen op documenten uit de twaalfde, dertiende en veertiende eeuw. Documenten van jongere datum worden bij onze analyse slechts betrokken, wanneer ze uitzonderlijk belangrijk zijn of wanneer we over geen oudere beschikken.

De Sint-Pietersabdij. Het eerste belangrijke document voor de aanwezigheid van de Sint-Pietersabdij in Wachtebeke dateert waarschijnlijk uit 1175¹⁹. Filips van de Elzas schenkt erin 300 gemeten hetzij 100 bunder

(14) VERHULST, A., *Bronnen en Problemen betreffende de Vlaamse Landbouw in de Late Middeleeuwen* (13de-15de eeuw), *Studia Historica Gandensia* nr. 17, p. 231.

(15) SLICHER van BATH, B., *De Agrarische Geschiedenis van West-Europa* (500-1850), Utrecht-Antwerpen, 1976, 3de druk, p. 161-168.

(16) GANSHOF, F.L., *Medieval Agrarian Society in its Prime ; France, the Low Countries and Western Germany*, Cambridge Economic History of Europe, I : The Agrarian Life of the Middle Ages, Cambridge, 1966 2de uitgave, p. 303.

(17) Enkele worden opgenoemd in BEEKMAN, A.A., *o.c.*, in voc. darinkdelven.

(18) Het grondbezit der abdijen werd tot op heden weinig bestudeerd. DE POTTER, F. en BROECKAERT, J., *Geschiedenis van de Gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen*. Eerste Reeks : arrondissement Gent, Gent, 1864-70, deel 7, bevat tal van interessante verwijzingen, maar qua diepgaande studie is er alleen VERHULST, A., *De Sint-Baafsabdij te Gent en haar Grondbezit* (7de-14de eeuw), Brussel 1958. Voor Ninove is er naast de lic.-verhandeling van MERSCH, B., *De Vroegste Geschiedenis van de Premonstratenzerabdij te Ninove (1137-1257)*, K.U.L. 1971, een studie van SOENS, E., *De Pachthoven en Molens der Abdij van Ninove*. Het eerste deel hiervan werd gepubliceerd in *Analecta Praemonstratensia* IV, 1928 ; van het tweede deel werden fragmenten opgenomen in *Eigen Schoon en De Brabander*, 1933-34-35 en -37 maar het handschrift zelf is spoorloos. Volgens een mededeling van de Heer De Landtsheer, pastoor-deken te Ninove, werd het door hem overgemaakt aan het Rijksarchief te Ronse ; daar is het evenwel niet bekend.

(19) R.A.G. Sint-Pieters : Charters 1168-87 (1175?), nr. 325ter. DE SMET E., *Bijdrage tot de Toponymie van Wachtebeke*, Jaarboek van de Heemkundige Kring Oud-Wachtebeke, 1975, p. 14 verwijst voor de eerste vermelding van het geucht Kalve naar VAN LOKEREN, A., *Chartes et Documents de l'Abbaye de Saint-*

of iets meer dan 133 ha moer, gelegen „inter Calf et Wulfscot” om gebruikt te worden door de broeders die de Heer en Sint-Pieter dienen, „ad usus fratrum domino et sancto Petro servientium”.

De naam Wachtebeke wordt voor de eerste keer vermeld in een akte uit 1198²⁰. Het gaat er over wastine en weiden die zich uitstrekken tussen enerzijds „locum qui dicitur Wagtebeke” en anderzijds het bovenvermelde moer „quem inter Calf et Wulfscote positum”. Dit goed werd door Filips van de Elzas aan de abdij geschonken met het oog op zijn zielezaligheid, „ob remedium anime sue”, en nu bekrachtigt Boudewijn IX deze schenking van zijn voorganger voor de vergiffenis van zijn zonden, „pro remissione delictorum meorum”. Gijsseling verklaart Wolfschoot uit wulfa = wolf en skauta = beboste hoek zandgrond uitspringend in moerassig terrein²¹.

„locum qui dicitur Wagtebeke” is in 1201 zeker reeds een uitbatingscentrum, want in een akte van Marquette uit dat jaar²² heet het „iuxta quamdam curiam sancti Petri de Gandavo, que curia vocatur Wachtebeke”.

Rond die tijd komt er ook een bedehuis. In 1199²³ verleent Diederik, bisschop van Utrecht, aan de abt en de broeders van Sint-Pieters de toelating daar een kapel te bouwen, zonder echter afbreuk te doen aan de rechten van de parochiekerk: „eis liberam concessimus facultatem construendi capellam salvo iure parrochialis ecclesie, sub cuius terminis capella fuerit constructa inter Calf et Wulfscot super morum”. De vroegste afbeelding van een dergelijk bedehuis vinden we op de kaart die Fr. Horenbault rond 1560 vervaardigde. Op deze figuratieve voorstelling van de gronden van het bisdom Gent te Wulfsdonk komt een éénbeukige kerk met achtkantige toren voor²⁴.

Wachtebeke wordt weer vermeld in 1224²⁵, wanneer Johanna, oudste dochter van Boudewijn IX, 90 bunder wastine van de hand doet, gelegen

Pierre au Mont Blandin à Gand, Gent, 1868-71, 2 dln., nr. 320 en de datum 1171. In het betrokken stuk gaat het echter duidelijk om het gehucht Calf onder Sint-Gillis.

(20) VAN LOKEREN, A., *o.c.*, nr. 380. PREVENIER, W., *De Oorkonden der Graven van Vlaanderen* (1191-aanvang 1206), Brussel, 1964-71, 3 dln., nr. 94.

(21) GIJSSELING, M., *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*, Brussel, 1960, 2 dln.

(22) VANHAECK, M., *Cartulaire de l'Abbaye de Marquette*, Rijsel, 1937-40, 3 dln., nr. 3.

PREVENIER, W., *o.c.*, nr. 184.

(23) Oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301. Utrecht - Den Haag, 1920-59, 5dln. 5de deel, 2de stuk, bezorgd door Ketner, F. nr. 3043.

KOCH, A.C.F., *Onuigegeven Oorkonden betreffende de Noordnederlandse Geschiedenis (1109-1249)*. Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap te Utrecht, deel 67, 1949, p. 9. In een voetnoot verwijst deze auteur naar VAN LOKEREN, A., *o.c.*, nr. 380 en 384 om te bewijzen dat het hier naar alle waarschijnlijkheid gaat om de latere kerk van Moerbeke, terwijl in dat geval de hier bedoelde parochiekerk de kerk van Wachtebeke of, indien deze nog niet bestond, de kerk van Assenede zou zijn. Nr. 380 bevat nochtans niets dat in die richting wijst, terwijl nr. 384 alweer duidelijk slaat op het gehucht Calf onder Sint-Gillis.

(24) R.A.G., Kaarten en Plans, nr. 458.

(25) VAN LOKEREN, A., *o.c.*, nr. 475 met foute transcriptie 'coudove' voor 'coudonc'.

naast het hof van Sint-Pieters „que vocatur Wachtebecce”. Deze wastine, Coudonc genaamd, komt aan de Sint-Pietersabdij en aan Walter, zoon van Lenotus van Gent, die er een halve mark per bunder voor betalen bij de inbezitting, „quod mihi debuerunt de introitu wastinarum illarum” plus nog eens een jaarlijkse cijns van 12 penningen per bunder „in natali Domini”, d.w.z. met Kerstmis, tijdstip waarop de landbouwers in Vlaanderen en elders nog altijd de pacht vereffenen. Volgens Gijsseling alweer gaat de naam Coudonc terug op ko = koe of kalda = koud en dunga = zandige opduiking in moerassig terrein²⁶.

Uit 1250 dateert een akte²⁷ waarin Johanna's zuster Margareta verwijst naar de 300 gemeten moer tussen Calf en Wulfscote, door Filips van de Elzas aan de abdij geschonken, en daarna de verkoop aan de abdij bevestigt van nog eens 17 bunder moer in hetzelfde gebied; een verkoop die in haar naam was geschied door Willem van Boudelo en Johan van Lefinge. Een prijs wordt niet opgegeven.

Het belangrijkste document is echter onbetwistbaar het Liber Inventarius uit 1281²⁸. We vernemen eruit dat de abdij jaarlijks voor 55 pond turven betreft als huur van de hoeve in Wachtebeke die met 32 bunder weiland en 17 bunder bouwland verpacht is aan een zekere Egidius Vitse. De diverse erven brengen nog eens 11 pond op en met Kerstmis moeten 31 kapoenen geleverd worden. Wanneer een kapoen 6 penningen waard is, bedragen de inkomsten van de abdij te Wachtebeke precies 66 pond, 15 schellingen en 6 penningen. Dan zijn er nog wel 100 bunder moer, wastine en morbrake en 3 bunder wastine die als bouwland kunnen gebruikt worden en 13 bunder die zo goed als weiland zijn, maar die worden in de totale opbrengst niet meegerekend. Aan de abdij van Marquette moet Sint-Pieters daarenboven jaarlijks nog 42 schellingen en 8 penningen betalen, zodat uiteindelijk slechts 64 pond, 12 schellingen en 10 penningen overblijven. Dat dit niet zoveel is, blijkt wanneer we vergelijken met de bezittingen in Zaffelare, de onmiddellijk voorafgaande item in het Liber Inventarius, en in Destelbergen, de onmiddellijk volgende: Zaffelare brengt 182 pond op, Destelbergen 143. Boven het portaal van de kerk in Destelbergen prijkt trouwens nog steeds het embleem van de Sint-Pietersabdij evenals in de gevel van de immense pastorij te Zaffelare: drie sleutels en het motto „in hoc signo”.

Volgt dan een document uit 1356, vernieuwd in 1363²⁹. Dan koopt de abdij 4 bunder moer „metten gronde”, „ligghende in Assenede ambocht boven den Walredonc” (een wijk in het noordwesten van Wachtebeke, Kalve ligt in het oosten) tegen 16 pond grote tournois per bunder van Lodewijk van Male. De transactie gebeurt langs de watergraaf Oddot Machet om. Bij L'Espinoy heet het over deze functie: „le comte des eaues et rivières dudit pays, le quel il a en charge, come aussi les cygnes

(26) GIJSSELING, M., *o.c.*

(27) VAN LOKEREN, A., *o.c.*, nr. 631.

(28) Idem, *ibidem* nr. 896 onvolledig en met veel onnauwkeurigheden. Ook in het oorspronkelijke stuk, R.A.G. Sint-Pieters: Reeks I, nr. 125, is een aftrekking fout.

(29) Idem, *ibidem*, nr. 1215 en 1243.

et autres oyseaux sauvages ou privez qui fréquentent lesdictes eaues et rivières, desquels il tient compte qu'on ne les offense, ou face aucun tort ou mal... lequel watergrave a aussi pouvoir de donner en arrentement pour et au profit du Prince, les places vagues, ou rues et chemins trop larges audit pays de Flandres" ³⁰. Op de Londense Theems zijn de zwanen ook vandaag nog eigendom van de kroon en van een paar geprivilegieerde gilden. Ze worden jaarlijks gemerkt (swan-apping)! Bovenvermelde akte gaat dan verder als volgt: „ende gheloven over ons, onze hoir ende naercomers Graven van Vlaendren... te waranderne paisivel jeghen alle de ghene die hemlieden eenich impechement der in doen zouden of pinen zouden te doene, mits dat si ende hare narcomers gheven zullen ende ghelden elcs jaers... van elcken bunre zesse penninghen parisis". Wat dan een bewijsplaats is voor de feodale verhouding waarin de zwakkere betaalt voor de bescherming door de sterkere. Deze cijns moet betaald worden „tosen brieven, die men heet Pieter Masiers brieve". Hiermee wordt het ontvangkantoor van Assenede bedoeld.

In 1663 maakt de Wachtebeekse landmeter P. De Vos een kaart om te „valideren" in het proces tussen de prelaat van Sint-Pieters en de graaf van Watou. Dit belangrijk stuk is „in conformiteyte vanden contracte in dato 1615 aengegaen tusscgen den cloostere vander bijloke, den pitansier van Sinte Pieters clooster en Steven van Idegem". Koning Filips IV had Karel van Idegem in 1629 graaf van Watou gemaakt ³¹. Op bovenvermelde kaart ligt „het goet van het clooster van Sinte Pieters" zuid van „de oude Moervaert ofte moerbeksche vaert naer Hulst" en west van de dam naar Zaffelare. De „Cheynsen van Sinte Pieters" vormen er een brede wig naar de Sint-Katharinastraat toe ³².

We kunnen dus besluiten dat de Sint-Pietersabdij te Wachtebeke een hoeve bezit waar nu de dorpskern ligt, en gronden die zich uitstrekken van Walderdonk in het noordwesten tot Kalve in het oosten.

De Sint-Baafsabdij. De aanwezigheid van Sint-Baafs in het gebied dat ons interesseert, blijkt reeds in 1213 wanneer gravin Johanna en Ferrand van Portugal aan de abdij de toelating verlenen om 50 bunder wastine te Oostdonc en 12 bunder elders te verkopen ³³.

In datzelfde Oostdonc verkrijgt de abdij in 1236 van gravin Johanna een kapel en 5 bunder onlende die eraan palen, op voorwaarde dat de monniken er voor haar, haar ouders, voorgangers en opvolgers, de mis opdragen, „divina faciant celebrari", want alles gebeurt alweer in het vooruitzicht op een goddelijke beloning, „divine remunerationis intuitu" ³⁴. Dat Oostdonc ligt in het westen, in de driehoek tussen Moervaert en Zuidlede, grotendeels op het grondgebied van het vroegere Mendonk.

(30) L'ESPINOY, Ph. de, *Recherche des Antiquitez et Noblesse de Flandre*, Douai, 1631, p. 194-195.

(31) VEGIANO, M. de, *Nobiliaire des Pays Bas et du Comté de Bourgogne*, Gent, 1865-68, 4 dln.

(32) R.A.G., *Kaarten en Plans*, nr. 684.

(33) SERRURE, C.Ph., *Cartulaire de Saint-Bavon à Gand*, Gent, 1836, nr. 107.

(34) Idem, *ibidem*, nr. 198.

Een massale uitbreiding van dit bezit grijpt plaats in maart 1240, wanneer gravin Johanna en haar tweede echtgenoot Thomas van Savoie aan het convent en de abt van Sint-Baafs, Boudewijn Borluut († 1251), de onlende verkopen die zich uitstrekken „oestwart totten onlende, toebehoerende den abd ende convente van Bodeloe; item, westwart totter hofsteden oft den onlende van Sente Baefs, dat men ghemeenlike heet ter Licht ende over de waterleede, die men heet Noertleede, te Veevorde; item, noertwart de moere, die hem strect te Bodeloewart, van der stede die men ghemeenlike heet Calf; item, zuudwart tote 's heeren lande van Gavere, dat hem strect t' Exardewart". Verder beloven de verkopers „het vorseide lant quite te houdene jeghen den heere Raas van Gavere, den Busere, ende jeghen alle forestiers"³⁵.

„oestwart totten onlende, toebehoerende den abd ende convente van Bodeloe". De monniken van Boudelo bezitten een strook grond onmiddellijk ten westen van de Moervaart waar die ter hoogte van Coudenborn een scherpe bocht beschrijft en daarna pal zuid stroomt³⁶.

„westwart totter hofsteden oft den onlende van Sente Baefs, dat men ghemeenlike heet ter Licht ende over de waterleede, die men heet Noertleede, te Veevorde". Hier is de localisering controversieel. Verhulst³⁷ situeert Ter Licht ten westen van Oostdonk, klaarblijkelijk in de omgeving van Rodenhuize. In de Gentse stadsrekeningen tussen 1330 en 1335 wordt de „visscerien" vermeld „die der stede toebehoort, ende begint ter Scaefbruggen (= Sluizeken) te Ghent ende strect tote inde Licht banderside Tsaffelaer ende alsoe weder banderside tote bi mijns her Briseteests goede te Wachtbeke, daer de Ghentsce palen steken"³⁸. „Banderside Tsaffelaer", aan de andere kant van Zaffelare, is moeilijk met Rodenhuize overeen te brengen. In de bundel documenten die betrekking hebben op het proces tussen Viglius d'Aytta de Zuichem en het Sint-Baafskapittel om het bezit van de meersen Zuudrot, Noordrot en Dondersaert (Ndl. rot = Fr. sart = plaats in een bos waar alles weggehakt is) uit 1567³⁹ komt een stuk voor dat de localisering van de Gentse stadsrekeningen bevestigt. Het heet erin: „ende angaende de limiten op de westzijde, de zelve zijn noch jeghenwoordelic conform den voorseiden briefven scilicet allodium vel onlende Sancti Bavonis ghenaeamt Licgt ende over de waterleedt die gheseyt werdt noordleede te Vevorde, dwelcke ontwijfelich zijn de voorseide partien van zuudrot metten becke (= driehoekig stuk land) voor de Licgt ende noordrot met dondersaerd die van dlicgt over de noordleede voordier westwaert strecken dan de partie abouterende jeghens dollende vande Licgt". En verder: „van welker noordleede ende veevoord alsnoeg

(35) Idem, *ibidem*, nr. 226 (Lat.) en 227 (Mndl.).

(36) VAN GELDER, H.A. ENNO, *Nederlandse Dorpen in de XVde Eeuw*, Amsterdam, 1953, p. 57, is een schematische weergave van de kaart vermeld onder nr. (24). Omwille van de uitzonderlijk grote afmetingen is deze immers moeilijk te reproduceren.

(37) VERHULST, A., *Grondbezit*, p. 572.

(38) Oorkondenboek der Stad Gent uitgegeven door de Commissie van het Stadsarchief. Deel I, 1: Gentsche Stads- en Baljuwsrekeningen 1280-1336, Gent, 1900, p. 734, 817, 865 en 937.

(39) R.A.G., Bisdome B 2515.

groote apparentie es ende ontwijfelic es dezelve noordleede gheweest een waterleet partie ofte oorspronck nemende uuter leede sigtent ghenamt de liscgleede (= Kapittelvaart, op de grens met Moerbeke) streckende upde noordzijde vande Licgt tot inden veevoord upden Wacgtbeecschen dam darof de vestignen noeg in wesent zijn". Ook uit de XVIde-eeuwse kaart van Fr. Horenbault blijkt dat Het Licht te situeren is ten oosten van Oostdonk, meer bepaald tegen de Lichtstraat/Santvoordtdam aan, terwijl Zuidrot en Noordrot in westelijke richting doorlopen; ze gaan dan over in Zuid-camerlinck en Noord-camerlinck en bereiken zo de dam naar Zaffelare ⁴⁰.

„noertwart de moere, die hem strect te Bodeloewart, van der stede, die men ghemeenlike heet Calf". Hier wordt zonder twijfel het grafelijk moer bedoeld tussen Ertvelde en Boudelo.

„zuudwart tote 'sheeren lande van Gavere, dat hem strect t' Exardewart". De Heerlijkheid Eksaarde behoort sinds de tweede helft van de twaalfde eeuw aan de Heren van Gavere. Van oudsher bekleden ze het ereambt van buticularius, van hofschenker van de graven van Vlaanderen. Onze documenten vermelden meermaals Raas van Gavere V die sterft in 1217/18 en zijn zoon Raas VI die overlijdt in 1241 ⁴¹.

Een akte uit 1241 ⁴² bepaalt de oppervlakte op 990 bunder waarvoor Sint-Baafs 20 schellingen per bunder betaalt plus een jaarlijkse recognitiecijs van 1 penning per bunder, te regelen „in festo beati Bavonis", m.a.w. op 1 oktober. In een jaar zijn er immers „twee kwade getijen: met Pasen als men moet zeggen en met Bamis als men moet leggen"!

In 1242 ontstaat echter een dispuut tussen koper en verkoper omdat uit een tweede opmeting gebleken is dat het betrokken stuk niet 990 maar 1152 bunder groot is. Een kanunnik van Doornik, Hendrik van Badelghem (= Baaigem), zal bemiddelen en in 1243 reeds legt gravin Johanna zich neer bij de gesloten verkoop en in het bijzonder bij de afstand van het stuk grond tussen de Zuidleede en een nieuw gedolven gracht — de Onlendegracht waarschijnlijk — „quam fossato de novo facto fecerunt circumdari et includi" en van dat ander stuk „que vulgo dicitur Dorme" en dat 15 bunder groot is. Alleen zal de abdij voortaan voor 1150 bunder de jaarlijkse recognitiecijs betalen ⁴³.

Na Johanna's dood in 1244 betwisten haar zuster Margareta en haar oudste zoon Willem van Dampierre, mederegent van Vlaanderen, echter de geldigheid van de gesloten transactie en doen in 1247 een beroep op de bisschop van Doornik, Walter van Marvis († 1251), op de abt van

(40) DE SMET, E., *o.c.*, p. 20 identificeert deze Noordleede met de Zwarte Gracht. Nadere gegevens i.v.m. Ter Lycht bij GIJSSELING, M. en PUIMÈGE, G., *Het Provinciaal Domein Ter Licht*. De Oost-Oudburg IV, 1967 en bij PUIMÈGE, G., *Het Provinciaal Domein te Zaffelare en Wachiebeke*, De Oost-Oudburg III, 1966.

(41) WARLOP, E., *De Vlaamse Adel vóór 1300*, Handzame, 1968, 3 dln. 2de deel, tabel 86.

(42) SERRURE, C.Ph., *o.c.*, nr. 229. Dit brengt de aankoopprijs op ± 1000 pond. Volgens andere akten zou die nochtans ± 1500 pond bedragen hebben, cfr. SERRURE, C.Ph., *o.c.*, nr. 252 (Lat.) en 253 (Mndl.), 254 (Lat.) en 255 (Mndl.).

(43) Idem, *ibidem*, nr. 234, 235 en 236.

Ter Duinen en op de prior van Sint-Pieters te Douai om de zaak te beslechten. De abt en het convent van Sint-Baafs blijven in het bezit van de onlende en mogen ze „paysiveleke besitten ende ghebrucken ende, hem onversocht, tune maken, waterleeden, vivers, molnen hoeghedanych dat sij willen, vijscherien ende woninghen, late maken ende ontfaen, ende dit vorseide lant, al ofte som, elken ende elken vercoepen ofte verhuren, ende generalike dit lant te horboerne ende der mede disponeren ende doen alsoe't hem goet ende profitelic sal dinken". Maar ze zullen 500 pond extra betalen en een vroegere lening van 1500 pond niet terugvorderen, wat de totale aankoopprijs op alleszins 3000 pond brengt. In mei 1248 leggen de gravin en haar zoon zich bij deze beslissing neer. De gehele aangelegenheid heeft iets meer dan acht jaar geduurd ⁴⁴.

In 1253 moet er op het grondgebied van Moerbeke reeds een uitbatingssentrum bestaan en wel te Wulfsdonk, nu wijk Terwest, want de bisschop van Doornik geeft in dat jaar de toelating om de mis te celebreren „in oratoriis, si qua construxerint in domibus eorum sive curtibus, quas habent Curtraci, et in locis qui dicuntur Wulfdonc, Broec, Velthem et Wert" ⁴⁵.

Over de uitbatingssituatie in de eerste helft der veertiende eeuw zijn we geïnformeerd dank zij een document uit 1322, „Dit es de rente van der Wulfsdonc" ⁴⁶. Uit dit overzicht van pachtcontracten blijkt dat alsdan zowat 600 van de 1150 bunder zijn uitgegeven. Zoals Verhulst opmerkt, is de huur relatief laag — ponden komen slechts zelden voor — en wordt dezelfde familienaam meermaals vermeld — Boels, Van den Hecke, Priem bijvoorbeeld voor de pachters die in Wachtebeke zelf wonen. Deze auteur besluit dan ook dat het hier gaat om systematisch uitgegeven gronden die daarenboven niet zo groot zijn en ten hoogste twee- tot driemaal onder erfgenamen verdeeld ⁴⁷.

Uit een oorkonde van gravin Margareta en haar tweede zoon Gwijde van Dampierre uit het jaar 1263 blijkt dat de abdij indertijd ook nog 40 bunder moer gekregen heeft van Boudewijn IX en 16 bunder van Fermand van Portugal. Ze worden vrij duidelijk gelocaliseerd: „Quinquaginta et sex bonaria mori qui iacet iuxta locum qui dicitur Calf cum eis fundo cuius termini tales sunt, versus orientem morus ecclesie Haffligi-niensis, versus occidentem morus ecclesie Ninivensis, versus meridiem onlende Sancti Bavonis Gandensis, versus plagam septentrionalem morus noster" ⁴⁸. De 56 bunder liggen bijgevolg tussen de moeren van Affligem en van Ninove in.

In 1276 komt daar door aankoop van gravin Margareta eerst nog

(44) Idem, *ibidem*, nr. 249, 252 (Lat.) en 253 (Mndl.), 254 (Lat.) en 255 (Mndl.), 257 (Lat.) en 258 (Mndl.). Deze documenten ook bij DIERICX, C.L., *Mémoires sur la Ville de Gand*, Gent, 1814-16, 2 dln. + appendix. Appendix, p. 89-99.

(45) SERRURE, C.Ph., *o.c.*, nr. 288.

(46) R.A.G., *Bisdome*, R. 51.

(47) VERHULST, A., *Grondbezit*, p. 577.

(48) R.A.G., *Sint-Baafs: Charters 31-03-1263 - 18-04-1264*.

eens 4 bunder bij „quatre bonniers de notre moer à tout le treffons, gisans au lieu ke on appele le Calf vers orient”⁴⁹ en daarna nog eens 8,5 gemeten „wit mesures et demie de nostre moer, gisans contre les moer qu’il ont gisant entre le Calf et Wulvesdonc”⁵⁰.

In 1297 tenslotte volgt nog een aankoop van 16 bunder in westelijke richting „sesse bonniers de muer à tous le treffons, gisans en le office de Assnede en un liu kon apele te Wactbeke”. Het bezit van deze gronden wordt door graaf Gwijde en zijn erfgenamen aan de abdij gewaarborgd „contre tous par mi siis deniers de cens par an de cascun bonnier”⁵¹. Een gelijkaardige verantwoording van de cijns hebben we hoger reeds aangetroffen.

Dit aaneengesloten complex van circa 80 bunder moer sluit op zijn beurt aan bij dat der onlende, wat een centrale uitbating vanuit Wulfsdonk mogelijk maakt.

De kaart van Fr. Horenbault hebben we voor detailwerk reeds een paar maal gebruikt. Ze is daarenboven een bijzonder mooi werkstuk dat een nadere localisering toelaat van alle gronden van het bisdom Gent te Wulfsdonk. Bisdom Gent en niet Sint-Baafsabdij: in 1536 is de kloostergemeenschap van Sint-Baafs immers omgevormd tot een kapittel en naar de St.-Janskerk overgeplaatst, die in 1559 tot kathedraal verheven wordt.

Grosso modo vallen de bezittingen van Sint-Baafs te Wachtebeke dus samen met het gehele gebied der onlende tussen Moervaart en Zuidlede dat we hoger vermeld hebben; ze omvatten daarnaast ook nog moergronden rond Kalve.

De abdij van Ninove. De bezittingen van de Ninoofse Cornelius- en Cyprianusabdij te Wachtebeke gaan terug op twee transacties. In 1196⁵² schenken Boudewijn IX en gravin Maria toch maar weer voor hun zieleheil en met het oog op een jaargetijde, „pro salute animarum nostrarum... et anniversarii nostri in Ninivensi ecclesia scribendi et quotannis celebrandi”, 20 bunder moer bij Mendonk aan de abdij. Deze sluiten aan bij het bezit van Sint-Pieters, „iuxta morum ecclesiae sancti Petri Gandensis, in latere versus Wasiam.”

In 1200⁵³ refereert Boudewijn naar een schenking die alweer door zijn „avunculus” Filips van de Elzas zou gedaan zijn aan een zekere Rodolfus, notarius van de graaf te Gent, van 10 bunder moer plus een plaats voor een molen en een sluis. Deze oorkonde is verder onbekend⁵⁴. Boudewijn bekrachtigt nu dat bovenvermelde Rodolfus deze gronden met de abdij van Ninove heeft geruild voor 10 bunder te Woubrechtgem.

(49) Idem 04 - 30-04-1276.

(50) Idem 19-10-1276.

(51) Idem 23-06-1297.

(52) DE SMET, J.J., *Corpus Chronicorum Flandriae*, Brussel, 1837-65, 4 dln., 2de deel, nr. 73.

PREVENIER, W., *o.c.*, nr. 49.

(53) DE SMET, J.J., *o.c.*, nr. 90.

PREVENIER, W., *o.c.*, nr. 170

(54) Idem, *ibidem*, p. 371.

Het jaar nadien, in 1201, breiden Boudewijn en Maria hun schenking enigszins uit. Sluit het complex in het westen bij dat van Sint-Pieters aan, voor de oostelijke afbakening wordt op bijzonder plastische wijze een nieuwe grens vooropgezet: „Ex parte generali orientali usque ad alnetum ultra Cypdunc et ... ipsum alnetum se extendens includit usque ad monticulum duarum quercuum.” Tot aan het elzenbos voorbij Cypdunc, datzelfde erbij begrepen tot aan de heuvel met de twee eiken. Ook wordt een hof vermeld „apud curiam, in loco qui dicitur Calf, ex nostro dono et eleemosyna fundatam”^{55 en 56}.

Een akte van Raas van Gavere uit 1202 zet alle gegevens nog eens naast elkaar⁵⁷.

In 1249 zitten we alweer met een betwisting. Gravin Margareta heeft zich de oorkondenverzameling van Ninove laten voorleggen en daaruit is gebleken dat de abdij te Kalve zowat 50 bunder moer en land ten onrechte in haar bezit houdt. De monniken mogen ze houden mits een jaarlijkse cijns van 6 zilveren penningen per bunder en een jaargetijde voor Margareta zelf, vader Boudewijn, moeder Maria en zuster Johanna, dat met de gepaste plechtigheden zal gecelebreerd worden, „cum debita solemnitate” en dat tot in de eeuwigheid, „perpetuis temporibus”⁵⁸.

In 1255 komt er een oplossing voor het aanslepend dispuut met de abdij van Marquette. Ninove betwist Marquette het bezit van \pm 13 bunder wastine, „jacentia prope curtem nostram que dicitur Calf, extendentia se in longum usque ad terminum qui dicitur Stemwort versus occidentem”. Willem, abt van de Cisterciënzerabdij van Vaucelles bij Kamerijk, en een andere Willem, lekebroeder van Boudelo, regelen het zo dat \pm 10 bunder aan Ninove blijven en de overige aan Marquette komen. De bewoners mogen blijven waar ze zijn, „neutra ecclesia hospites in dicta terra domisilia habentes, et etiam successores eorum, posset aliquatenus amovere”⁵⁹. Geen displaced persons dus!

Bovenvermelde curtis of uitbatingscentrum wordt beheerd door een kanunnik terwijl lekebroeders en knechten instaan voor het werk op het land. Op elk der vijftien centra van de Ninoofse abdij werken er zo'n zeven of acht broeders⁶⁰.

De abdij van Ninove heeft bijgevolg te Wachtebeke een hoeve te Kalve en gronden die westelijk palen aan de bezittingen van Sint-Pieters en Marquette.

De abdij van Marquette. Voor de St.-Pietersabdij gingen we terug tot 1175 (?), voor Sint-Baafs tot 1213 en voor Ninove tot 1196. Ook voor de Cisterciënzerabdij van Marquette bij Rijsel dateert het eerste belang-

(55) DE SMET, J.J., *o.c.*, nr. 92.

PREVENIER, W., *o.c.*, nr. 177.

(56) Idem, *ibidem*, p. 380, suggereert Cypdunc = Coudonc.

(57) DE SMET, J.J., *o.c.*, nr. 96.

(58) Idem, *ibidem*, nr. 213.

(59) Idem, *ibidem*, nr. 222.

VANHAECK, M., *o.c.*, nr. 181.

(60) GANSHOF, F.L., *o.c.*, p. 331.

rijke document uit deze periode, namelijk uit 1201. Dan geeft Boudewijn IX aan Lenotus van Gent 50 bunder wastine en 16 bunder moer, „iuxta quamdam curiam sancti Petri de Gandavo, que curia vocatur Wachtebeke”⁶¹.

In 1233 bekrachtigt Boudewijns dochter Johanna een transactie waarbij bovenvermelde 50 bunder wastine en 16 bunder moer door Walter, zoon van Lenotus, en diens vrouw aan de abdij van Marquette worden verkocht. Ondertussen was daar al een hof op gebouwd, „que mansio vocatur Ascotte”, dat eveneens aan de abdij wordt overgedragen⁶².

Enkele jaren tevoren, in 1228 meer bepaald, hadden de kloosterlingen van gravin Johanna en Ferrand van Portugal 11 bunder verworven uit het grafelijk moer dat zich uitstrekt van Ertvelde tot Boudelo. Het stuk reikt tot halverwege de vaart langswaar de schepen geleid worden die de turven afvoeren, „usque ad filum aque per quam ducitur navigium propter ipsum morum competenter vacuandum”⁶³.

Uit 1236 dateert een stichtingsoorkonde, waarin de toenmalige bezittingen van de abdij opgesomd en bovenvermelde items mee gememoreerd worden⁶⁴.

1240 is een gunstig jaar voor Marquette: de abdij krijgt 50 bunder wastine te Kalve cadeau van gravin Johanna⁶⁵.

In de documenten die betrekking hebben op de transacties van 1228 en van 1240 beklemtonen Raas van Gavere, „bouthicularius Flandrie”, en Alard van Heule, „dictus Busera”, dat ze het betrokken land hebben omgereden volgens de reglementen, „quod nos intusequitavimus bene et legitime cum forestariis et venatoribus”⁶⁶. Of nog, dat ze het gedaan hebben volgens de geplogenheden die in Vlaanderen van kracht zijn, „quod ego intusequitavi secundum quod wastine in Flandria solent et debent equitari”⁶⁷. Warlop⁶⁸ geeft hiervoor volgende verklaring: „De graaf en/of de gravin verkocht(en) of schonk(en) woeste grond, moer of bosgrond. Op bevel van de vorst ging de hofschenker dan over tot de omrijding van het perceel. Hij werd daarbij vergezeld door de buccinator of busere (afgeleid van buse = trompet of hoorn) die op de hoorn blies... De hofschenker en zijn ondergeschikten ontvingen een vergoeding voor de omrijding, het rideghelt, dat gewoonlijk betaald werd door de partij die de grond kreeg of kocht... Waarom juist de hofschenker belast werd met de omrijding of afbakening der verkochte of weggeschonken gronden is een raadsel”. Wat het rideghelt betreft, deze Nederlandse term komt voor in een akte van Marquette uit 1279, met betrekking tot gronden in Assenede⁶⁹. Anderzijds zijn er de akten van Sint-Baafs — we hebben ze reeds in een ander verband besproken — waarin graaf en gravin

(61) VANHAECK, M., *o.c.*, nr. 3.

PREVENIER, W., *o.c.*, nr. 184.

(62) VANHAECK, M., *o.c.*, nr. 65.

(63) Idem, *ibidem*, nr. 10, 52 en 58.

(64) Idem, *ibidem*, nr. 82 (7 en 18).

(65) Idem, *ibidem*, nr. 98, 99 en 151.

(66) Idem, *ibidem*, nr. 58.

(67) Idem, *ibidem*, nr. 98 en 99.

(68) WARLOP, E., *o.c.*, 1ste deel, p. 298-300.

(69) VANHAECK, M., *o.c.*, nr. 270.

beloven „het vorseide lant quite te houdene jeghen den heere Raas van Gavere, den Busere, ende jeghen alle forestiers" ⁷⁰. In daarbij aansluitende akten zien juist deze personen van alle verdere vergoeding af : „a jure meo penitus absolvo et quitam clamo" of met een variant „quitum clamavimus... recognoscentes nobis de jure nostro esse plenarie satisfactum" ⁷¹. Dit brengt Warlop tot de interpretatie dat de graven de abdijen die moergrond kochten soms ontslagen hebben van het rideghelt ⁷².

Dat de graven van Vlaanderen met Marquette zeer nauwe relaties onderhouden, wordt nog eens extra bewezen door de gebeurtenissen van 1244. Op 5 december van dat jaar sterft gravin Johanna in Marquette, in het klooster dat ze zoniet gesticht, dan toch altijd beschermd en met giften overstelpd heeft. Ze wordt er ook begraven. Van maximum een paar dagen voor haar dood, want ze is gedateerd december 1244, dagtekenet een akte waarbij Marquette zo maar eventjes 500 bunder uit het grafelijk moer verwerft. Het document stipuleert dat de abdis elk jaar acht vaten wijn zal geven aan de infirmerie en aan het convent „pro pitenciis faciendis", een bedeling als vorm van goede werken ⁷³.

Een bevestigingsoorkonde uit 1248, verleend door Margareta en Willem van Dampierre, zet de bezittingen nog eens op een rijtje ⁷⁴, terwijl een „vidimus" van Lodewijk van Male uit het jaar 1362 de betrokken charters in herinnering brengt ⁷⁵. Van nu af treden slechts geringe wijzigingen meer op in het grondbezit van Marquette te Wachtebeke. De abdij heeft er nu 627 bunder of ongeveer 840 ha op een totale oppervlakte van \pm 3500 ha en wordt daarmee de evenknie van Sint-Baafs in deze gemeente.

Toch zijn de nog volgende akten boeiend om de dikwijls treffende bepalingen die erin voorkomen. Zo verkopen in 1248 Geraard de Duivel (van het Gentse Duivelsteen) en zijn vrouw Elisabeth 1 bunder en 50 roeden aan de abdij. De tekst stipuleert dat Geraards eigen mensen de weg die er aangelegd is, mogen blijven gebruiken en dat ze niet zullen geacht worden hem meer dan anderen te beschadigen, „hospites nostri... supra viam... ibunt et revertentur libere et sine qualibet difficultate et quam viam deteriorare magis aliis non tenebuntur" ⁷⁶.

In 1251 verkopen het convent en abdis Maria 5 bunder moer te Kalve aan een Gents burger, Boudewijn de Curia. De tekst bevat alweer enkele interessante bepalingen. Zo zal de koper 1 penning cijns betalen zolang als er turf gestoken wordt, „quandiu foditur", maar nadien niet meer, „quam cito aliquod bonarium de dictis bonariis mouri predicti effosum fuerit, census denarii predicti ulterius non solvetur". Ook garandeert de abdij

(70) SERRURE, C.Ph., *o.c.*, nr. 226 (Lat.) en 227 (Mndl.).

(71) Idem, *ibidem*, nr. 228 en 230.

(72) WARLOP, E., *o.c.*, 1ste deel noot 385.

(73) VANHAECK, M., *o.c.*, nr. 125.

(74) Idem, *ibidem*, nr. 152 (17, 25 en 32).

(75) Idem, *ibidem*, nr. 514.

MIROEUS, *Opera Diplomatica et Historica*, Brussel, 1723-48, 3 dln., 3de deel, nr. 112.

(76) VANHAECK, M., *o.c.*, nr. 154.

de koper bij een soort erfdiensbaarheid vrije uitweg, „tenemur... dare viam per medium mouri nostri trium virgarum latitudinis et liberam exeundi et introeundi ad mourum supradictum et bona sua usque ad comunem viam sive semitam educendi”⁷⁷.

In 1255 komt er een oplossing voor het aanslepend dispuut met de abdij van Ninove. We hebben ze hoger vermeld.

In 1260 grijpen ruilverkavelingen plaats met Sint-Pieters. Marquette ontvangt 7 gemeten „iacentes contiguas terre nostre seu curti de Wachtebeka”, en Sint-Pieters verwerft er 10,5 „iacentis in Wachtebeka iuxta Walxdonc” (= Walderdonk)⁷⁸.

In 1262 verleent Sint-Baafs aan Marquette de toelating om een weg van Wachtebeka naar Zaffelare aan te leggen en te gebruiken, d.i. de huidige Dam die langs het Provinciaal Domein Puyenbroek voert: „nos dictam viam... in nostro allodio fodi permisimus, et in ea abbatisse et conventui de Marketa perpetuum usum concessimus”. Merkwaardig detail: de oorspronkelijke bezitters behouden de wilgen die er staan in volle eigendom en behouden zich tevens het recht voor er nieuwe aan te planten, „salices in dicta via plantatas et jus plantandi salices in eadem nobis retinimus”⁷⁹. Die weg heeft Marquette later veel hoofdbreken gekost, want in 1374 kunnen ze de hoge onderhoudskosten niet meer aan, vooral dan van de bruggen, en vragen aan Lodewijk van Male deze dam te willen overnemen in ruil voor bepaalde rechten en een jaarlijks bedrag van 24 pond. De graaf gaat op het voorstel in en belooft „ycli dam avoec les pons et toutez autres choses qui ad ce appartient soustenir et remparer dores en avant”⁸⁰.

In 1292 verkoopt graaf Gwijde door bemiddeling van Eustachius, monnik van de Cisterciënzerabdij van Cambron in Henegouwen, 1 gemet 100 roeden wastine te Walderdonk aan de abdij. De verkoop geschiedt tegen 10 pond Vlaams, „et ceste mesure et cient verges de wastine, nous luer promettons à warandir pour nous et pour nos hoirs contes de Flandres perpetuelment contre tous, par mi un denir de cens par an”⁸¹. Deze formulering kennen we ondertussen al.

Wanneer de graaf moergronden verkoopt, dan is de eigenlijke bodem er meestal bij. Het heet dan dat de verkoop geschiedt „metten gronde”, „cum fundo”, „à tout le treffons”⁸². Wanneer particulieren verkopen, kan het zijn dat alleen de bovenlaag van de hand gedaan wordt en terzelfdertijd de duur van de uitbating vermeld wordt⁸³. Het oorkondenboek van Marquette bevat verscheidene documenten van die aard. Een akte uit het jaar 1297 vermeldt geen duur maar somt wel een stel personen

(77) Idem, *ibidem*, nr. 168.

(78) Idem, *ibidem*, nr. 200.

(79) Idem, *ibidem*, nr. 205.

(80) Idem, *ibidem*, nr. 547 en 548.

(81) Idem, *ibidem*, nr. 306 en 307.

(82) VAN LOKEREN, A., *o.c.*, nr. 1215.

R.A.G., Sint-Baafs: Charters 31-03-1263 - 18-04-1264.

Idem 04 - 30-04-1276, en 23-06-1297.

(83) DE REU, E., *o.c.*, p. 36.

op die stukken grond in bezit hebben „des queiles terres li tresfons appartient à une court de le ditte abbeie c'on claime Wachtebeke, mais les gens et les persones ci deseure nommées les tiennent yretaiblement parmi les censes devant dites”⁸⁴. In 1366 verkoopt de abdis 1 bunder te Wachtebeke tegen 10 pond grote voor 25 jaar aan Pierre de Pitte⁸⁵. In 1370 volgt 1 bunder 36 roeden tegen 25 pond voor 50 jaar aan Jan Daman en zijn broer Simon⁸⁶. Op dezelfde dag gaan 2 bunder tegen 30 pond grote per bunder eveneens voor 50 jaar naar Hugo Braem⁸⁷. In 1403 tenslotte gaan verscheidene bunders naar Zegher Everwin, burger van Gent, en naar anderen, „pour en pouvoir tirer et faire tourbes à leur profit durant le terme de 60 ans, à charge de nous en payer cent livres de gros de chacun bonnier, payables les premiers vingt ans, à chacun an cinq livres de gros du bonnier”⁸⁸.

In 1343 koopt Agnes van Halewijn, non in het klooster van Marquette, 6 gemeten 227 roeden grond in Wachtebeke „ou liu c'on apiele Hamel” (= Hamer, tegen Zelzate aan?) van een zekere Jehan de Fries. Zij en haar medezuster en nicht Maria Dammans van Molenbeek zullen er het vruchtgebruik van hebben zolang als ze leven; na hun dood komt het klooster in het bezit ervan „pour faire deus pitanses l'année au couvent”, de ene „pour l'ame Gillon, sen pere, et ma damosielle sa mère”, de andere „pour ses freres et ses suereus”⁸⁹.

Uit 1362 dateert een akte van Lodewijk van Male, waarin we opnieuw geconfronteerd worden met zijn watergraaf Oddot Machel. Deze heeft klacht opgesteld tegen de religieuzen van Marquette omdat ze in Walderdonk een moerlede hebben aangelegd, klaarblijkelijk langs een bestaande „herstrate” zonder daarvoor de toelating te vragen. Daarenboven hebben ze bij verkoop van turven aan derden de verschuldigde „tholpeninc” niet betaald. De zaak wordt geregulariseerd „de grace et parmi 300 livres parisis”, „et est assavoir que dores en avant elles ne poiront faire passer par la dicte yauwe tourbes ne autres biens sans paiier le dit tholpenninc, excepté d'autant qu'il porront user à l'abbeye de Markette et as maisons appartenans à ycelle”. Een tweede klacht, ditmaal over door de abdij ten onrechte in bezit gehouden gronden, moeren en wastinen „plus... que par lettrez pooient monstrier à elles ou leur église appartenir” wordt op gelijkaardige wijze behandeld⁹⁰.

In de registers van de Keure te Gent beschikken we over een uitgebreid overzicht der pachtcontracten die sinds 1339 werden afgesloten. Werden vóór 1400 slechts weinig overeenkomsten opgetekend, dan krijgen we voor de vijftiende eeuw een betrouwbaar inventaris. Zo wordt in 1412 door de abdij een totaal van ± 35 bunder uitgegeven, meestal wastine; de looptijd is relatief lang en varieert van 21 tot 40 jaar. In 1421 zijn

(84) VANHAECK, M., *o.c.*, nr. 313 en 321.

(85) Idem, *ibidem*, nr. 531.

(86) Idem, *ibidem*, nr. 537.

(87) Idem, *ibidem*, nr. 538.

(88) Idem, *ibidem*, nr. 605.

(89) Idem, *ibidem*, nr. 468.

(90) Idem, *ibidem*, nr. 515.

dat al \pm 95 bunder geworden, alleen maar wastine, met een uniforme looptijd van 40 jaar. In 1455 worden nog eens \pm 70 bunder verpacht, meestal wastine en weer tegen een uniforme looptijd van 40 jaar. De pachtprijs is ook relatief laag en stijgt zelden boven de 10 schellingen per bunder uit⁹¹. Lange looptijd en lage pacht zouden er weer op wijzen dat deze gronden voor de eerste keer worden uitgegeven⁹². Ondertussen is reeds in 1387 het Goed te Stokte verhuurd aan Jan Bloc, zoon van Yoen, tegen 36 pond parisis voor 9 jaar; in 1424 volgt het goed te Wachtebeke met 22 bunder land en 44 bunder meers tegen 200 pond parisis weer voor 9 jaar aan Justaas van Lichtevelt; en in 1456 wordt de helft van het Goed te Groten Scoete, gecombineerd met de helft van het Goed te Heze (Waasmunster), tegen 84 pond parisis voor 9 jaar verpacht aan Hendrik van den Wincle⁹³. Huurcelen die respectievelijk 3 - 6 - 9 tot 27 jaar aanlopen, zijn vandaag de dag nog legio.

Op de reeds vermelde kaart van P. de Vos (1663) vinden we de „Marquette mersschen” rechts van het „goet van het clooster van Sinte Pieters”, dus oost van de dam naar Zaffelare, terwijl „tpacghtlandt van Marquette”, „de Marquette heyde”, „t Marquette wilde” en „de cheyns van Marquette” allemaal noordelijker liggen; „tpacghtlandt” links en rechts van de Langelede, „de heyde” west van de Langelede, „twilde” oost ervan en wat „de cheyns” betreft, één ligt zuid van de „herwech van Ghent naer Antwerpen”, een tweede aan beide zijden ervan, een derde op Walderdonk.

Merkwaardig is nog dat reeds kort na 1663, dus ongeveer een eeuw vóór de Franse Revolutie en haar nasleep, Marquette uit Wachtebeke verdwijnt. In 1698 verleent Lodewijk XIV de toelating de goederen onder Spaans gezag te verkopen voor zover ze vervangen worden door goederen binnen Frankrijk. Op 15 april beslissen de religieuzen de goederen te Wachtebeke van de hand te doen: in oorlogstijd brengen ze immers niets op en lopen ze het gevaar geconfisqueerd te worden; daarenboven vergt het onderhoud der dijken heel wat uitgaven. Reeds op 21 april gaat de verkoop door en die brengt zo maar eventjes 54.050 gulden op⁹⁴! Ingezeten van Wachtebeke zelf moeten de voornaamste kopers geweest zijn, vermits Miroeus spreekt van 1600 gemeten tiendevrije grond die in dat jaar verkocht worden „quibusdam incolis dictae Parochiae de Wachtebeecke”⁹⁵.

(91) DE VOS, A., *Inventaris der Landbouwpachten in de Gentse Jaarregisters van de Keure*, Gent, 1958-60, 2 dln., nr. 368, 369, 370, 389; 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 589; 1472, 1473, 1474, 1475, 1476, 1481, 1482, 1483, 1484.

(92) BOON, J., *De Landbouweconomie en de Pacht in Vlaanderen tijdens de late Middeleeuwen: enkele Peilingen*, Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. Nieuwe Reeks XVIII, 1964, p. 23. Het betrokken artikel bevat onnauwkeurigheden o.a. waar in tabel II nr. 654 (cfr. De Vos) ten onrechte bij het jaar 1421 verrekend wordt, i.p.v. bij 1425.

(93) DE VOS, A., *Inventaris* nr. 56, 639 en 1501.

(94) SPRIET, C.S., *Marquette et l'abbaye du Réclinatoire ou Bon Repos de Notre Dame*, Rijsel, 1890, p. 171, 172 en 174.

(95) MIROEUS, o.c., 3de deel nr. 126.

Marquette is in Wachtebeke dus aanwezig met een hoeve die dicht bij het uitbatingscentrum van Sint-Pieters, dus dicht bij de dorpskern, ligt en met uitgestrekte gronden in het noorden van de gemeente.

Minder belangrijke religieuze instellingen. Wanneer we de rol van bovenvermelde abdijen in Wachtebeke hoog aanslaan, dan is het omwille van de uitgestrektheid van hun grondgebied aldaar, zoals bij Sint-Baafs en Marquette, of omwille van het feit dat ze er een uitbatingscentrum hebben, wat het geval is voor Sint-Pieters, Marquette en Ninove. Nu zullen we enkele religieuze instellingen bekijken waarop geen van beide criteria toepasselijk is, maar die dan toch mede het aanschijn van het middeleeuwse Wachtebeke hebben bepaald.

De Benediktijnerabdij van Ename bezit te Wachtebeke 50 gemeten moer, d.i. ± 17 bunder, dank zij een schenking uit het jaar 1186, gedaan door Filips van de Elzas. Deze gronden liggen „juxta morum, scilicet ecclesie de Laude et Rassonis de Gavara, a parte occidentis, in ministerio scilicet Walteri Busare, venatoris mei”⁹⁶.

Laude is de Cisterciënzerabdij van Loos bij Rijsel. Deze bezit te Wachtebeke 11 bunder moer⁹⁷. Met het ambtsgebied van Walter Busere worden waarschijnlijk de „brieven” van Aalter bedoeld, waar deze alleszins in 1187 ontvanger was⁹⁸.

In het oorkondenboek van de Benediktijnerabdij van Affligem⁹⁹ komt een stuk voor uit 1233 waarbij Raas van Gavere in zijn functie van hof-schenker van de graaf van Vlaanderen en de „buccinator quatuor officiorum” de abdij in het bezit stellen van 25 bunder moer „apud Callebeke, ad partem orientalem iuxta morum Sancti Bavonis Gandensis”. We kunnen deze tekst in verband brengen met een reeds geanalyseerde, nl. met het document uit 1263 waar we lezen dat de abdij van Sint-Baafs te Wachtebeke 40 bunder moer gekregen heeft van Boudewijn IX en 16 bunder van Ferrand van Portugal, meer bepaald in de omgeving van Kalve en wel tussen de moeren van de abdijen van Affligem en van Ninove in¹⁰⁰.

Volgens een oorkonde uit het jaar 1295, gegeven door graaf Gwijde, bezit de Cisterciënzerabdij van Doornzele te Wachtebeke 4 bunder en 1 gemet „par acat à Huon rike” en dan nog eens 4 bunder door aankoop „à pluseurs gens dont les dittes dames ne sevent les nons”¹⁰¹. Het gaat hier waarschijnlijk om het stuk dat door P. de Vos als „het madt” gesitueerd wordt zuid van de Moervaart tegen de Lichtstraat/Santvoordtdam aan.

In 1501 is er een proces tussen het Elisabeth-begijnhof te Gent enerzijds

(96) PIOT, Ch., *Cartulaire de l'Abbaye d'Eename*, Brugge, 1881, nr. 79.

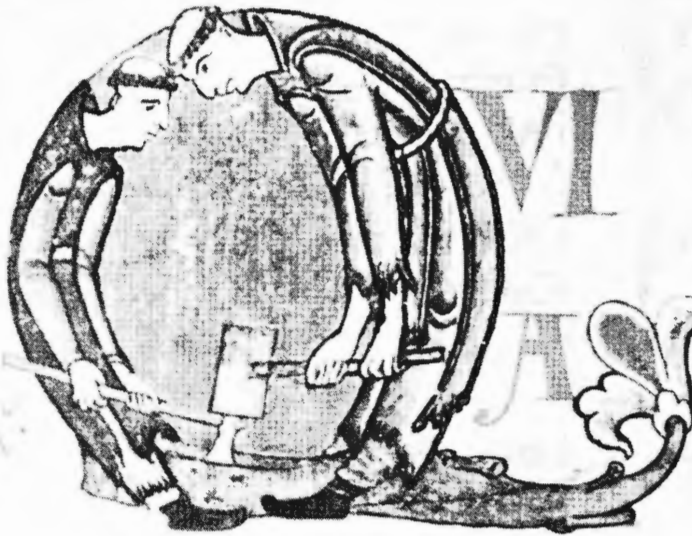
(97) Rekening van Dirkin van Assenede uit 1289, Sint-Janshospitaal Brugge: karton onder afdeling 9 nr. 8, vermeld bij DE REU, E., *o.c.*, noot 105.

(98) VERHULST, A. en GIJSSELING, M., *Le compte général de 1187, connu sous le nom de Gros Brief*, Brussel, 1962, p. 112, 148 en 149.

(99) MARNEFFE, E. de, *Cartulaire d'Affligem*, Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique IIe section: série des cartulaires et des documents étendus, Leuven, 1898-1901, 5 fasc. nr. 414.

(100) R.A.G., Sint-Baafs, Charters 31-03-1263 - 18-04-1264.

(101) R.A.G., Doornzele, Charters 21-08-1295.

ag
ne
tio
des
die
me
resj
Eu
de
tie
ba

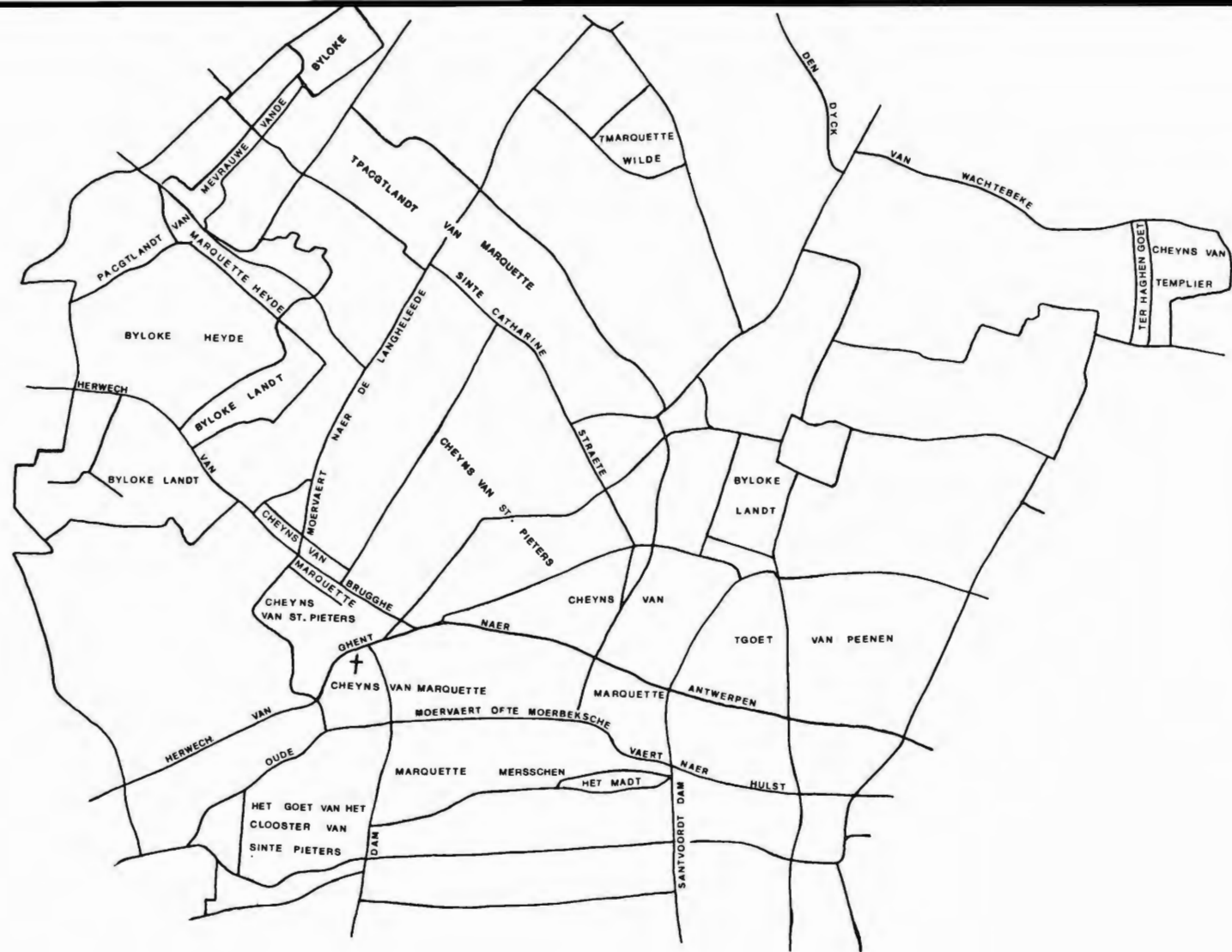
... T A M I T I D E A T E

Bibliothèque Publique Dijon — Ms. 170, fol. 59.

VI
CON
TRA

Bibliothèque Publique Dijon — Ms. 170, fol. 75 v°.

Kaart naar Rijksarchief Gent — Kaarten en Plans, nr. 684.

en de Tempeliers in dezelfde stad anderzijds in verband met moergronden „thenden der langer leede”¹⁰². Op de kaart van landmeter De Vos ligt de „Cheyns van Templier” in het noordoosten tegen „den dyck van Wachtebeke”, de huidige Papdijk. Gaat het hier om dezelfde gronden? Op dezelfde kaart ligt onmiddellijk links van de „Cheyns van Templier” het „Ter Haghen Goet”. In een „Pachtbouck ende Rentebouck des Cloosters vander Haghen” worden 70 bunder moergrond en zaailand vermeld, die gelegen zijn in Moerbeke en in Wachtebeke. Met een zekere Laurens de Blicck worden keer op keer contracten afgesloten; een ervan loopt van „kesavont XVI^c vijfthiene tot dat het voorseide lant ghedijct wort”¹⁰³. In een ander „Pachtboeck van het Clooster ter Haeghen” wordt onderscheid gemaakt tussen „Wachtbeke in dicaygie” en „Wachtbeke buyten dyckaygie”¹⁰⁴.

Voor het klooster van Onze-Lieve-Vrouw van Nazareth te Gent zijn de gegevens eveneens summier. We weten alleen dat de religieuzen in 1560 het Goed van Pene tegen 53 pond grote voor 3 of 12 jaar verpachten aan Arend Nutynck, zoon van Arend, zelf woonachtig te Wachtebeke¹⁰⁵. Uit een ander stuk kunnen we opmaken dat het Goed van Pene in het jaar 1660 600 gemeten groot is¹⁰⁶. In 1663 (P. de Vos) strekt het zich uit aan beide zijden van de Antwerpse „herwech”.

Wat het Rijke Gasthuis te Gent betreft, vinden we informatie in een „inventaris van alle de briefven van desen godshuuse” uit 1622, meer bepaald in de „laede gheteeckent Assenede”. Blijkens de vermeldingen „boven den Walredonc”, „ter langer leede”, „binnen de procgie van Wacgtbeke”, „upde wijnleede”, „te Wacgtbeke”, etc. gaat het om sterk verspreide percelen; daarenboven zijn ze zeer klein, meestal minder dan 2 bunder¹⁰⁷.

Voor de Guldenbergabdij te Wevelgem beschikken we slechts over gegevens uit 1624. De abdij heeft dan te Wachtebeke 19 ha zaailand en heide, alles cijnsland¹⁰⁸. Op de kaart der tienden (zie verder) ligt de „Cheyns van Wevelghem” in het noordwesten van de gemeente.

Voor de Gentse Bijloke dateren de inlichtingen zelfs uit 1797 wanneer haar goederen verbeurd verklaard worden en een inventaris aan de commissie der burgerlijke godshuizen wordt overgemaakt. De bezittingen der Bijloke te Wachtebeke lopen dan op tot 195 bunder, 1 dagwand en 26 roeden meers, bos, land en heide¹⁰⁹. Ze liggen voornamelijk in het westen van de gemeente waar we „Byloke heyde”, „Byloke landt” en „Pacgtlandt van Mevrauwe vande Byloke” terugvinden (P. de Vos).

(102) BÉTHUNE, J., *Cartulaire du Béguinage de Sainte-Elisabeth à Gand*, Brugge, 1883, nr. 276.

(103) R.A.G., Ter Hagen, nr. 12.

(104) Idem, nr. 13.

(105) DE VOS, A., Inventaris nr. 2737.

(106) R.A.G., Sint-Pieters: II, 573, vermeld bij DE SMET, E., o.c., p. 106.

(107) R.A.G., Rijke Gasthuis, nr. 2/3.

(108) FAVOREL, P., *Geschiedenis van de Guldenbergabdij te Wevelgem*, Kortrijk, 1957, p. 339.

(109) WALTERS, J., *Geschiedenis der Zusters der Bijloke te Gent*, Gent, 1929-30, 3 dln., 2de deel, p. 30.

Het Gentse Patriciaat. In verband met de rol door leken gespeeld in de grote ontginningen zijn onze gegevens zeer onvolledig. Inderdaad hebben de leken hun archieven niet zo goed bewaard als de religieuze instellingen en in ieder geval zijn ze minder toegankelijk. Toch beschikken we over enkele schaarse documenten die enig licht werpen op de Wachtebeekse situatie.

L'Espinoy signaleert een paar transacties waarbij opnieuw de watergraaf optreedt. Zo verkoopt Rogier van Hertsberghe, watergraaf van graaf Gwijde, in diens naam 13,5 gemeten moer tegen Boudelo aan de Gentenaar Hendrik de le Lake, en dit in 1298. En in 1348 verkoopt Goswin de la Moure, watergraaf van Lodewijk van Nevers, in diens naam 30 bunder moer „avec le trefonds”, palend aan het Marquettemoer, aan Goswin Rym en aan Jan Borluyt ¹¹⁰.

Robrecht van Bethune, tijdens de gevangenschap van zijn vader Gwijde van Dampierre belast met de administratie van het graafschap, verkoopt in 1299 meer dan 180 bunder moer aan de Gentse burger Weitin de la Maire tegen de ontzaglijke som van 9690 pond plus nog een jaarlijkse cijns van 5 penningen per bunder, waarmee de nieuwe bezitter traditiegetrouw de bescherming van de graaf koopt. 28 bunder liggen „ou lui ou les parroches de Mourbeke et de Wachtbeke se partent”. Ietwat meer dan 15 bunder palen aan de bezittingen van Sint-Baafs „joignant le muer del abbeie de saint bavon et deseure le muer del abbeie saint bavon”. Bijna 20 bunder liggen „deseure le muer mon seigneur Briseteste et dales le muer seigneur Henri del Lake” (zie boven). Een dikke 4 bunder tusslotte moeten we zoeken „deseure le muer seigneur Philippe dou Val et dales le muer del abbeie de Markette” ¹¹¹. Samen dus een 40 bunder op Wachtebeeks grondgebied en nog eens 28 op de grens tussen Wachtebeke en Moerbeke.

Nu nog een woord over de tienden. Van in den beginne worden de Bijloke en de Sint-Pietersabdij als voornaamste tiendeheffers met elkaar geconfronteerd.

In 1243 verkoopt Zeger van Kortrijk aan de Bijloke „omnes decimas Novarum Terrarum jacentium in Officio de Hassenede” ¹¹². Het gaat hier dus duidelijk om novale tienden, tienden op pas ontgonnen gronden.

In 1327 blijkt „que li abbese et covens de le byloke ont este en possession paisivle de lever et avoir de toutes manieres de dismes soient novales ou vieles en la parroche de Wachtbeke et la entour deus garbes et li abbes de saint piere et Thieris de le Lyc ensamble la tierche” ¹¹³. Dit citaat komt uit een zeer omvangrijk en boeiend stuk waarin Lodewijk van Nevers recht spreekt i.v.m. een onverkwikkelijke geschiedenis die zich te Wachtebeke heeft voorgedaan. Bij het innen der tienden is het tot een twist gekomen tussen monniken van Sint-Pieters en zusters der Bijloke,

(110) L'ESPINOY, Ph. de, *o.c.*, p. 195-96.

(111) R.A.G., fonds de Saint-Genois, nr. 1026.

(112) MIROEUS, *o.c.*, 3de deel, nr. 126.

(113) Archives du Département du Nord à Lille B 1504/5818.

twist die dan ontaard is in verkrachting: „elles ferant (= frappant) de bastons, de puings et sanc (= sang) courir faisant, leur voiles et choverchiefs oostant, deschierant et elles getant à terre desous eaus (= eux) et pluseurs autres excès desconvenables faisant”. Het vonnis van de graaf is bijzonder hard. Sint-Pieters zal 1000 pond parisis schadevergoeding betalen plus 5000 pond parisis boete! De schuldigen worden gevangen gezet en voor eeuwig uit Vlaanderen verbannen: „Thieris de le Lake” (= Lyc) wordt gestuurd „à la plus lonctaine abyde de leur ordene qui est decha les mons et decha la meir deus ans en prison et de la en avant il ne porra jamais revenir en Flandre”; „Lievinus li Visghere”, proost van de abdij, wordt verwezen „mounes clostriers en leur plus lonctaine maison qu’il ont en Engleterre sans jamais poir revenir en Flandre”.

Onder Lodewijk van Male is de zaak weer aan de orde. In akten van 1353 en 1361¹¹⁴ staat nu de Sint-Pietersabdij centraal. Het gaat er over de tiende „twelke hemlieden toecomt et ghegheven es van den prochipapen van vier ambachten, den vorseiden prochipapen altoes blivende ende houdende derden deel van al dat de vorseide religieusen nemmermeer moghen vermeersten of ghecrighen”. Hieruit blijkt nog duidelijk één van de oorspronkelijke bestemmingen der tienden: het onderhoud van de clerus, en meer in het bijzonder van de parochiegeestelijkheid. Na betwisting met de Bijloke-abdij wordt vastgesteld dat „de vorseide religieusen van Sint-Pieters metsghaders den prochiepapen, ghelijc vorseit es, van den twee deelen van den tiende, heffen de helt, ende die van der Biloke, ander helt”. De betrokken tiende ligt noordelijk van de Smeitstrate (= Statiestraat), de Dycgracht (= Sint-Katharinastraat), de Hoghenacker „tote eenen berghe lancx daer men pleicht te predekene metten processen”.

Het aandeel van Sint-Pieters in de tiende van Assenede-Wachtebeke-Winkel is alsdan verpacht tegen 26 pond parisis. Het aandeel van de Bijloke in de tiende van Wachtebeke is in 1557-58 verpacht tegen 213 pond 12 schellingen parisis en dat wanneer de pachtopbrengst van alle tienden der Bijloke slechts 984 pond 3 schellingen parisis bedraagt. In 1795, uiteraard het laatste jaar waarin tienden kunnen geheven worden, is dit aandeel opgelopen tot meer dan 506 pond, en de totale opbrengst tot ongeveer 1720 pond¹¹⁵.

Op een XVIIIde-eeuwse kaart¹¹⁶ kan men het „Belooop vande groote Byloke thiende” duidelijk volgen. Ze omvat grosso modo het gehele zuiden, oosten en noordoosten van de gemeente. Tevens leren we eruit dat „Mevrauwe heeft de twee schooven vander thiende ende mijn Heere van Wiese den derden schoof”. „Wiese” voert ons weer naar de Heren van Idegem. Inderdaad behoort het hun toe sinds de veertiende eeuw toen Steven van Idegem huwde met Catharina van Wieze¹¹⁷. Op dezelfde kaart ligt in het noordwesten van het dorp „de cleyn thiende van Sinte Pieters ende de Byloke waarvan mijn Heere de twee schooven Mevrauwe

(114) VAN LOKEREN, A., *o.c.*, nr. 1204 en 1236.

(115) WALTERS, J., *o.c.*, 2de deel, p. 62.

(116) R.A.G., Kaarten en Plans, nr. 686.

(117) VEGIANO, M. de, *o.c.*

den derden heeft". Deze localiseringen hebben uiteraard slechts een beperkte waarde, vermits het hier om een — alle verhoudingen in acht genomen — zeer recente kaart gaat.

Zo verloopt de vroegste geschiedenis van Wachtebeke, een dorp zonder geschiedenis. Geen adellijk geslacht op een ontoegankelijke burcht; geen monniken in een stille kloostertuin. Slechts een bedehuis, enkele hoeven, alluviale gronden... en turf. Turf waarin heel Vlaanderen geïnteresseerd is: Gent natuurlijk; maar ook Rijsel. En Ninove. En Ename. En Affligem. En nog een stel anderen. Als de grote stukken uitgegeven zijn, stelt men zich tevreden met de kruimels. Als op honderden bunder de hand gelegd is, tracht men nog enkele gemeten te verwerven. Want turf is geld waard. Turf verhoogt de overlevingskansen van de mens: hij kan zich warmen aan het vuur en dank zij het zout kan hij voedsel opslaan voor slechtere tijden.